

ارزیابی نقش احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: روددره فرحزاد)

بهرام کریمی* - دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران
مهرداد قربانی - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت شهری دانشگاه تهران
ابوبالاسم قاسمی و سمه‌جانی - کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۱۵

چکیده

روددره‌های شهری جزئی از پیکره طبیعی شهر و بستر پیوند زندگی شهری با طبیعت است. احداث تأسیسات در حریم و حتی بستر این روددره‌ها، روند طبیعی را در آن‌ها دچار اختلال کرده است. در این میان، برنامه‌ریزی این دره‌ها به‌عنوان سبز راه و محل گذران اوقات فراغت و فعالیت‌های گردشگری می‌تواند در بهبود وضعیت زیست‌محیطی این نواحی در کنار ایجاد پتانسیل‌های تفریحی برای ساکنان شهر و گردشگران مؤثر باشد. این پژوهش با تکیه بر مطالعه در روددره فرحزاد شهر تهران، در پی ارزیابی نقش احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها در توسعه گردشگری شهری است. نوع پژوهش کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی و همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش، گردشگرانی هستند که برای گذران اوقات فراغت به روددره فرحزاد مراجعه می‌کنند. به دلیل نداشتن تعداد دقیق آمار، تعداد نمونه با مشورت با اساتید، ۳۵۰ نفر تعیین شد. روش گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی است. تمرکز اصلی پژوهش در بخش مطالعه میدانی بر پرسشنامه است. داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه پس از کدگذاری و انتقال به نرم‌افزار رایانه‌ای SPSS، تجزیه و تحلیل شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آماره‌های ضریب همبستگی و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد در رونق گردشگری شهری تأثیر زیادی داشته و موجب توسعه گردشگری شهری شده است. البته مشاهدات میدانی و مصاحبه با افراد مطلع نشان می‌دهد که هنوز اهداف توسعه پایدار گردشگری شهری محقق نشده است.

واژه‌های کلیدی: احیا و باززنده‌سازی، توسعه پایدار گردشگری، روددره فرحزاد، فضای شهری، گردشگری شهری.

مقدمه

یکی از ویژگی‌های عصر امروزه، شهرنشین شدن جمعیت، افزایش جمعیت شهرها و به تبع آن توسعه شهرهای کوچک و بزرگ است. جمعیت شهرنشین جهان از ۷۴۶ میلیون نفر در ۱۹۵۰ به رقم ۳ میلیارد و ۹۰۰ میلیون نفر در ۲۰۱۴ رسیده است. امروزه ۵۴ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و انتظار می‌رود این میزان تا سال ۲۰۵۰ به رقم ۶۶ درصد برسد. جمعیت شهرنشین جهان، رشد سریع داشته و از ۷۴۶ میلیون نفر در ۱۹۵۰ به رقم ۳ میلیارد و ۹۰۰ میلیون نفر در ۲۰۱۴ رسیده است (مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد، ۲۰۱۴). در گذشته چنین رشدی به‌طور عمده مایه ترس و نگرانی متصدیان شهری و مملکتی می‌شد، اما امروزه کارشناسان، شهرها را نقاط عطف توسعه اقتصادی می‌شناسند (مدنی‌پور، ۱۳۷۹: ۴۶). امروزه توسعه‌های شهری و صنعتی، موجب برهم‌زدن نظم طبیعت و تغییر در ساختار اصلی و اولیه مناطق طبیعی مانند رودخانه‌ها، آبگیرها و علفزارها شده است. با تحلیل رفتن این لکه‌ها و کریدورهای طبیعی، ارتباطات در داخل اکوسیستم و بین اکوسیستم‌های مجاور به تدریج قطع شده و ناپایداری و بی‌تعادلی را به وجود آورده است (کوکبی و امین‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۰۶). از آنجایی که حاکم شدن بر طبیعت غیرممکن است؛ بنابراین، لازم است درجه‌ای از پایداری و وابستگی به طبیعت را پذیرفت. از مهم‌ترین فضاهای طبیعی که همواره در نقاط مختلف جهان حیات‌بخش فضاهای شهری هستند، رودخانه‌ها و دره‌ها هستند (فراهانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲). در حال حاضر بستر بسیاری از رودخانه‌های شهری و حریم آن به‌جای آنکه به‌عنوان یک فضای شهری دلپذیر به‌کار گرفته شوند، به‌عنوان یک فضای زائد، غیرقابل استفاده، نامن، متروکه و بازمانده شهری به حساب می‌آیند (فرزاد بهتاش و دیگران، ۱۳۸۹: ۵). اگرچه روددره‌ها به شکل بالقوه، قادر به تأمین بسیاری از نیازهای شهری هستند، ولی در صورت نبود مدیریت صحیح، یکی از قابلیت‌های نهفته بروز سیلاب در مناطق توسعه‌یافته زمین محسوب می‌شوند (پورجعفر و رستنده، ۱۳۸۸: ۱۶). در این مورد، باید طرح‌هایی ارائه شود که در جهت تعادل اکوسیستم رودخانه، جلوگیری از تکه‌تکه شدن این کریدورهای طبیعی و ایجاد ارتباط و پیوستگی بین اجزای آن با یکدیگر و با شهر باشد (کوکبی و امین‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۰۶). ترکیب عناصر طبیعی آب، خاک، صخره‌ها و گیاهان با گونه‌های متنوع با یکدیگر به شیوه‌های هنری گوناگون در روددره‌های مختلف، جلوه‌های طبیعت بکر را یادآوری می‌کند و آرامش خاطر خاصی به انسان می‌بخشد. روددره، اصطلاحی است که طی چند سال گذشته بین طراحان شهری و محیطی در رابطه با برنامه‌ریزی دره‌های جنوبی البرز در منطقه تهران، رایج شده است. تهران در داخل یا لبه‌های این دره‌ها ساخته شده است. دره‌های دامنه البرز به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول، دره‌هایی که فقط مسیل بوده و در زمان بارش باران و وقوع سیلاب‌ها مسیری برای عبور جریان آب سیلاب هستند. دسته دوم، دره‌هایی هستند که رودخانه دائمی در آن‌ها جاری است. یکی از دلایل این نام‌گذاری، جریان رودخانه دائمی با عمق کم در میان این دره‌ها است (صالحی، ۱۳۸۶: ۳۹).

توسعه فیزیکی و بی‌رویه شهر تهران، طی نیم‌قرن گذشته علاوه بر نابودی بخش‌هایی از بافت تاریخی و نیز فرسوده کردن باقیمانده سرمایه‌های فرهنگی و میراث تاریخی، به از بین رفتن بخش عظیمی از میراث طبیعی از جمله روددره‌ها منجر شده است؛ درحالی‌که به گفته کارشناسان محیط‌زیست، روددره‌ها با گسترش شهرها و افزایش جمعیت، به عنصری حیاتی در چرخه زندگی انسان شهرنشین تبدیل می‌شوند (فرزاد بهتاش و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۶). امروز در تهران مسیل‌ها و رودخانه‌ها بسیار هزینه‌بر بوده و همواره در فصول بارندگی مشکلاتی را برای شهر به وجود می‌آورند؛ درحالی‌که با مطالعاتی پیرامون عبور آن از داخل شهر، حاشیه بزرگراه‌ها و کمربندهای فضای سبز نه تنها هزینه‌بر نبوده، بلکه به اقتصاد شهر کمک می‌کند و می‌توانند محیطی مفرح برای ساکنان و فیلتر هوایی برای آینده باشد (قهرودی تالی، ۱۳۹۰: ۶۳). پژوهش حاضر، به دنبال یافتن پاسخ برای این پرسش است که آیا احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها، موجب توسعه گردشگری و دستیابی به گردشگری پایدار شده است؟

ضرورت انجام پژوهش این است که با مطالعه و بررسی روددره فرحزاد، پتانسیل‌ها و توانمندی‌های آن شناسایی شود تا زمینه استفاده هرچه بیشتر از تمامی ظرفیت‌های موجود فراهم شود؛ بنابراین، بررسی نقش احیا و باززنده‌سازی آن به‌عنوان عرصه آبی طبیعی و تفریحی، در رونق گردشگری و استفاده بسیار از تمامی پتانسیل‌های آن برای رونق گردشگری، از ضرورت‌های انجام این پژوهش است.

در زمینه پیشینه پژوهش می‌توان گفت که پژوهش‌های انجام‌شده درباره روددره‌ها در ایران به‌طور عمده بر موضوعات زیست‌محیطی، روش‌های احیا، برنامه‌ریزی و اصول طراحی روددره‌ها است. علاوه بر مطالعاتی که در داخل انجام شده، در کشورهای مختلف از جمله کانادا، انگلیس، ایالات متحده آمریکا و فیلیپین پروژه‌هایی در طراحی و بهسازی روددره‌ها و مسیل‌ها با رویکرد تلفیقی مدیریت پایدار برای حفظ ارزش‌های اکولوژیکی، اجتماعی، زیباشناسانه، اقتصادی و ایمنی اجرا شده است. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که هدف از احیای رودخانه‌های شهری، جلوگیری از وقوع سیلاب در شهرها و کنترل مخاطرات محیطی است. رونق گذران اوقات فراغت و فعالیت‌های گردشگری، جنبه‌ای فرعی این پژوهش‌ها به شمار می‌رود. مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده در ارتباط با موضوع پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

بمانیان (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی در راستای احیای محیط طبیعی رود دره‌های شهر تهران در رویکرد تحلیل عوامل راهبردی (SWOT) (نمونه موردی: روددره ولنجک)»، به این نتیجه رسیده است که حفظ باغ‌ها و لکه‌های طبیعی و تقویت و یا برقراری ارتباط اکولوژیکی بین آن‌ها می‌تواند عامل مؤثری در توسعه محیط و منظر آبی منطقه ولنجک و نواحی پیرامونی آن باشد. یزدگرد (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «بازآفرینی پایداری با تأکید بر نقش طبیعت در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی-اسلامی (بررسی موردی: روددره مقصودبیک تهران)» به این نتیجه رسیده است که بازآفرینی روددره‌های درون‌شهری می‌تواند به تقویت حس مکان، برقراری پیوند میان طبیعت و فضاهای انسان‌ساخت، خلق فضاهای تجمع و عرصه‌های فعالیت جمعی برای تعاملات اجتماعی، منجر شود. رفیعیان و دیگران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی کاربری اراضی در مناطق حساس شهری: مطالعه موردی روددره فرحزاد-تهران» بیان داشته‌اند که احیای روددره فرحزاد می‌تواند به توسعه فعالیت‌های گردشگری از نوع تفریح و تفرج، با تأکید بر حفظ ارزش‌های زیست‌محیطی و اکولوژیکی منطقه، ارتقای نقش گردشگری فراغتی، ارتقای نقش گردشگری توریستی، حفاظت از محیط طبیعی و سبز منتهی شود. مهذب طلاب (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «بازیابی فضاهای پنهان شهری (۲-مسیل‌ها)» بیان می‌دارد که بازیابی مسیل‌ها به حفظ پیوند شهر با طبیعت، برقراری روابط و تعاملات اجتماعی بین شهروندان و فرصتی برای حضور گردشگران، نقش تفریحی-ورزشی کمک می‌کند. مثنوی و دیگران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی بصری منظر روددره قشلاق به‌منظور توسعه گردشگری»، به‌طور کلی ۱۸ نقطه چشم‌انداز، منظر و منظره‌های آن را در روددره قشلاق تعیین کردند. این نقاط خوش‌منظره رود، گزینه دیگری را نیز برای مسیرهای جاده‌سازی، طراحی-مهندسی تفرجگاه‌های کوهستانی، مسیرهای پیاده‌روی و سایر امکانات و تسهیلات اکوتوریستی با توجه به برخی از اصول مربوط به تعداد و اندازه تفرجگاه، تأسیسات و تسهیلات فراهم می‌کنند. نتایج پژوهش فراهانی و دیگران (۱۳۹۱) با عنوان «ارزیابی اثرات زیست‌محیطی روددره فرحزاد با تأکید بر اهمیت آن در برنامه‌ریزی شهری» نشان می‌دهد که بعد از اجرای طرح ساماندهی، اثرات منفی روددره فرحزاد کاهش یافته و موجب بالارفتن توان اکولوژیکی سایت جهت توسعه فضای سبز، افزایش بهبود کیفیت زندگی شهری و کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی شده است. شرمین (۲۰۰۴) در آمریکا، رودخانه لس‌آنجلس را بررسی کرد و نتیجه گرفت که اقدامات انجام‌شده موجب جلوگیری از سیلاب، ایجاد پیاده‌راه سبز و احیای رودخانه شده است. بتسی اوتو و دیگران (۲۰۰۵) در آمریکا، در حوزه رودخانه‌های شیکاگو و ویلامت مطالعاتی را انجام داد و به این نتیجه رسیدند که احیای رودخانه و کاهش سیلاب با مشارکت جدی و مؤثر مردم محلی اتفاق افتاده است. مرکز مقابله با سوانح آسیا (۲۰۰۸) در خصوص رودخانه ماریکینا در

فیلپین پژوهشی را انجام داد و مشخص شد که با استفاده از مشارکت مردمی در احیای رودخانه، کاهش سیلاب نیز مشاهده شده است. هولت و دیگران (۲۰۱۲) در رودخانه شفیلد انگلستان، به این نتیجه رسیدند که استفاده از دینفان در احیای رودخانه، سبب جلب مشارکت آن‌ها و مدیریت پایدار رودخانه شده است. مطالعه پروگوب (2014) در رودخانه ساکرمنتو آمریکا، نشان داد ایجاد کانون گذران اوقات فراغت و پارک آبی، ایجاد پیاده راه و مسیر دوچرخه‌سواری از جمله اقدامات مشاهده شده است.

مبانی نظری

توسعه پایدار گردشگری، یک جابه‌جایی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری، به یک رویکرد کلی‌نگرتر (سیستمی‌تر) را نشان می‌دهد که در آن نه تنها به نیازهای بازار توجه شده، بلکه به نیازهای جامعه و محیط‌زیست طبیعی نیز توجه می‌شود (Hawkes and Williams, 1993: 5). این رویکرد در تقابل با دیدگاه‌های کلاسیک در عرصه گردشگری که در آن بر منافع اقتصادی و بهره‌برداری از منابع به‌عنوان دارایی‌های مادی تأکید می‌شد، مطرح شد. توسعه پایدار گردشگری، فرآیندی است که با بهبود کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت حفاظت منابع محیط طبیعی و انسانی در ارتباط است (قدمی، ۱۳۹۰: ۶۰). یکی از فضاهایی که توسعه پایدار گردشگری به آن توجه می‌کند، شهرها هستند. گردشگری پایدار شهری، نوعی گردشگری است که هم پایدار است و هم در مناطق شهری رخ می‌دهد (قبری و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۰۸). تحقق گردشگری پایدار شهری، نیازمند انسان‌هایی با کنش‌ها و فرهنگ شهرنشینی است؛ آنچه در توسعه گردشگری پایدار شهری بر آن تأکید می‌شود علاوه بر ره‌آورد‌های اقتصادی و اجتماعی این صنعت برای شهروندان و شهرها، اهمیت به تداوم برنامه‌های توسعه گردشگری در زمان (توجه به نسل‌های آینده) و آثار توسعه در مکان جغرافیایی (آثار زیست‌محیطی) است (تقوایی، ۱۳۸۸: ۸۲). احداث و بازسازی فضاهای تفریحی در حوزه گردشگری شهری داخل و خارج شهر (حومه) همراه با ارائه تسهیلات مناسب به بخش خصوصی و دولتی، در رشد صنعت گردشگری شهری کمک شایانی به توسعه پایدار شهری و محلی و منطقه‌ای می‌کند (شربتیان، ۱۳۹۰: ۱۲).

گردشگری شهری دارای ماهیت دوگانه است؛ به این معنا که از یک‌سو شهر به معنای اصلی‌ترین مبدأ گردشگران به‌شمار می‌آید؛ و دوم اینکه، شهر به‌عنوان مقصد گردشگری مدنظر قرار می‌گیرد. آنچه مربوط به گردشگری شهری است، به‌طور عمده شهر را به‌عنوان مقصد گردشگری مدنظر دارد و درواقع، هدف از ورود گردشگر به فضای شهری، یعنی شهر به‌عنوان مقصد گردشگری است و گردشگر به قصد بازدید از شهرهای دارای جاذبه‌های گردشگری وارد فضای آن می‌شود (رهنمایی، ۱۳۸۷: ۲۴). گردشگری شهری مفهوم گسترده‌ای دارد و همه نوع فعالیت‌های تفریحی را که در شهرها اتفاق می‌افتد، شامل می‌شود. شهرها نه تنها مراکز اقتصادی، فرهنگی و سیاسی منطقه‌ای به‌شمار می‌روند، بلکه مراکز گردشگری منطقه‌ای نیز هستند (Wei et al, 2005: 173). زمان، به ارزشمندترین مسئله در زندگی انسان‌ها تبدیل شده است. امروزه، مردم با وجود ناامنی شغلی، نسبت به گذشته سخت‌تر کار می‌کنند. اوقات فراغت فشرده‌تر شده و مردم چندین مسافرت کوتاه را به یک تعطیلات طولانی ترجیح می‌دهند؛ بنابراین، مردم مقاصد گردشگری را می‌خواهند که به راحتی و به سرعت قابل دسترسی باشند. این شرایط، برای مقاصد نزدیک و قابل دسترسی، بسیار سودمند بوده و موجب توسعه گردشگری شهری شده است (نوربخش و اکبرپور سراسکانرود، ۱۳۸۹: ۲۲).

ساختارهای طبیعی موجود در کالبد شهر، در بهبود کیفیت شهرها، ارتقای ارزش‌های زیبایی‌شناختی، اکولوژیکی و اجتماعی اهمیت ویژه‌ای دارند و بستری برای فعالیت‌های تفریحی و گردشگری ساکنان شهرها هستند (بمانیان و سماواتی، ۱۳۹۲: ۱). ساختارهای طبیعی درون شهری برای مردم شهرنشین اهمیت ویژه‌ای دارد، به‌ویژه در قرون اخیر که

شهرنشینی رشد روزافزون داشته و انسان در پی ارتباط با طبیعت است و در هر فرصتی که پیش می‌آید به دامان آن پناه می‌برد؛ چراکه دسترسی به فضاهای باز و سبز، کلید اصلی سلامت انسان است. در شهرهای سنتی گذشته رابطه‌ای متعادل بین انسان، طبیعت و محیط مصنوع وجود داشت. به دلیل وسعت اندک شهرها، بستر طبیعی شهر قابل درک بود و شهروندان به آسانی در ارتباط مستقیم با طبیعت اطراف قرار می‌گرفتند. در آن زمان شهرها بخش جدانشدنی از نظم طبیعت را به وجود می‌آوردند و رابطه فیزیکی و بیولوژیک آن‌ها تا حدود زیادی با فرایند خود تنظیم‌کننده طبیعت تضمین می‌شد. در واقع، بین شهر به عنوان جزء و طبیعت به عنوان کل رابطه‌ای مطلوب وجود داشت. در شهرهای کنونی نیز با توجه به توسعه شهرها، ساختارهای طبیعی در محدوده شهرها قرار گرفته‌اند. در تمام شهرهای جهان، ساکنان شهرها، همواره در آرزوی ارتباط با طبیعت هستند و محیط‌های طبیعی، فضاهایی برای گردش و تفریح، خلوت کردن و برقراری ارتباط با افراد است که به شکل‌گیری هویت جمعی منجر می‌شود. ساختارهای طبیعی درون‌شهری، نقش کلیدی در آفرینش فضاهای سبز شهری پایدار ایفا می‌کنند؛ این ساختارهای طبیعی شامل رودرها، تپه‌ماهورها، دریاچه‌ها و جنگل‌ها و مانند آن ضامن تحمل‌پذیری، پایداری و دیرپایی کیفیت طبیعی شهر هستند و فضاهایی را برای گردشگری درون‌شهری ایجاد می‌کنند. به طور کلی می‌توان گفت که ساختارهای طبیعی به هرگونه که در شهر موجود هستند (انسان‌ساخت یا زیرساختی)، بخشی از شبکه حیاتی شهر محسوب می‌شوند و حفاظت از آن‌ها ضمانتی برای تداوم حیات شهر است. از این رو احیا و باززنده‌سازی محیط‌های طبیعی تخریب‌شده و اندیشیدن راهکارهایی برای حفاظت از آن‌ها در برابر توسعه و آثار ناشی از حضور گردشگر، موضوعی اجتناب‌ناپذیر است (ایرانی بهبهانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۲۸-۱۲۷).

رودرهای شهری جزئی از پیکره طبیعی شهر، بستر باغ‌های قدیمی، بستر جوی و جویبار زنده و سلامت، دالان هوای پاکیزه و پناهگاه پرندگان و از همه مهمتر بستر پیوند زندگی شهری با طبیعت است (پاسبان حضرت، ۱۳۸۰: ۵۹). برنامه‌ریزی این دره‌ها به عنوان سبز راه و محل گذران اوقات فراغت، می‌تواند در بهبود وضعیت زیست‌محیطی این نواحی در کنار ایجاد پتانسیل‌های تفریحی برای ساکنان شهر مؤثر باشد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، از نوع کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی و همبستگی است. در واقع، از جنبه هدف، نوع پژوهش کاربردی است؛ زیرا نتایج حاصل از آن می‌تواند در دستیابی به اهداف احیا و باززنده‌سازی رودرهای شهری در توسعه گردشگری به کار گرفته شود. به لحاظ توصیف ویژگی‌های جامعه مورد مطالعه از نوع توصیفی و به دلیل ارتباط میان متغیرهای مورد مطالعه از نوع تحلیلی و همبستگی است. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی است. تمرکز اصلی پژوهش در بخش مطالعه میدانی بر پرسشنامه است. در این پژوهش، نقش احیا و باززنده‌سازی رودرهای شهری در توسعه گردشگری در رودره فرحزاد شهر تهران، بررسی و ارزیابی شده است. شاخص‌ها و متغیرهای این پژوهش از طریق بررسی و مرور گسترده پژوهش‌های نظری در حیطه موضوع پژوهش، مصاحبه حضوری و نیمه‌ساختارمند با متخصصان و افراد مطلع و مصاحبه با کارشناسان بخش‌های گردشگری و محیط‌زیست استخراج شدند. به منظور ارزیابی، نقش احیا و باززنده‌سازی رودرها در توسعه گردشگری از متغیر مستقل احیا و باززنده‌سازی رودرها با ۷ شاخص و متغیر وابسته توسعه گردشگری با ۱۸ شاخص استفاده شده است. برای اندازه‌گیری هر یک از شاخص‌ها، از مقیاس نمره‌دهی پنج درجه‌ای طیف لیکرت استفاده شد. این طیف از گرایش خیلی کم تا گرایش خیلی زیاد تشکیل شده و به هر یک از قسمت‌های آن نمره‌هایی از ۱ تا ۵ (به پاسخ خیلی کم نمره ۱ و به پاسخ خیلی زیاد نمره ۵) اختصاص داده شده است. علاوه بر استفاده از پرسشنامه، از مشاهده مستقیم و غیرمشارکتی، مصاحبه، یادداشت‌های میدانی و بحث گروهی و روش‌هایی مانند تهیه عکس و فیلم به عنوان روش‌های تکمیلی استفاده شده است.

در این پژوهش سطح تحلیل رودرۀ فرحزاد تهران و واحد تحلیل، گردشگرانی هستند که برای گذران اوقات خود به این رودرۀ مراجعه می‌کنند. به دلیل نداشتن چارچوب مشخص و نداشتن تعداد دقیق آمار، تعداد نمونه براساس تشخیص محقق و مشورت تعدادی از متخصصان و استادان دانشگاه، ۳۵۰ نفر انتخاب شد. قلمرو زمانی پژوهش از ابتدای اسفند ۱۳۹۳ تا نیمه اول آذر ۱۳۹۴ است. روایی پرسشنامه را جمعی از متخصصان موضوع مورد بررسی، با انجام اصلاحاتی تأیید کردند. به منظور سنجش پایایی ابزار پژوهش از آلفای کرونباخ استفاده شده است و مقدار به دست آمده برای متغیر مستقل احیا و بازسازی رودرۀها ۰/۸۲۱ و متغیر وابسته توسعه گردشگری شهری ۰/۸۲۷ است.

داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه‌ها پس از کدگذاری، به محیط نرم‌افزار رایانه‌ای SPSS انتقال داده شد و سپس تجزیه و تحلیل شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در مرحله توصیف داده‌ها، با توجه به متغیرهای مورد نظر، از آماره‌هایی مانند درصد، میانگین و انحراف معیار در بخش آمار استنباطی، از ضریب همبستگی و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است.

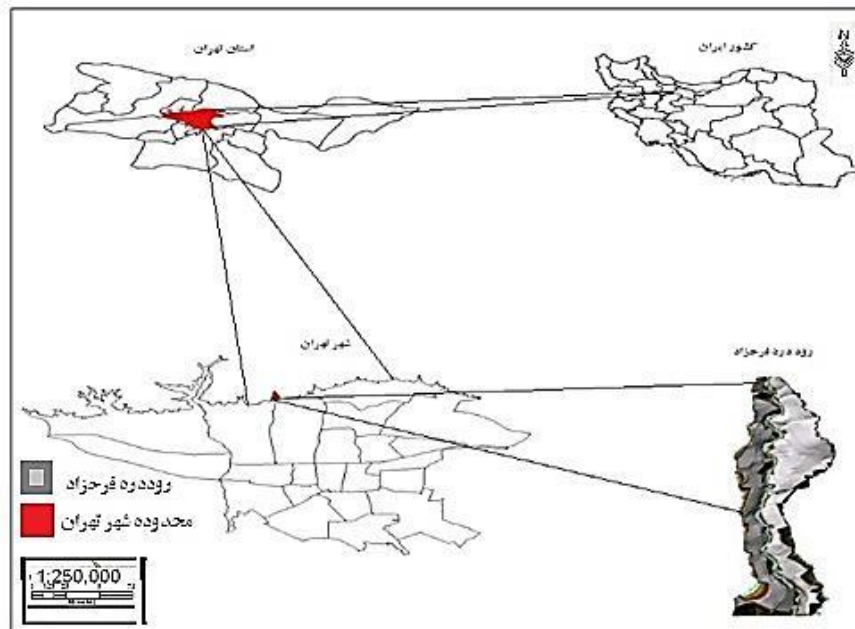
محدوده مورد مطالعه

رودرۀ فرحزاد در منطقه دو شهر تهران قرار دارد. منطقه دو شهر تهران از شمال به محدوده قانونی شهر، از جنوب به خیابان آزادی، از شرق به بزرگراه چمران و مسیل درکه و از غرب به بزرگراه محمدعلی جناح، بلوار اشرفی اصفهانی و مسیل فرحزاد محدود می‌شود. وسعت این منطقه ۴۷۶۳ هکتار است (مهندسين مشاور سراوند، ۱۳۸۵: ۱). حوزه آبریز رودخانه فرحزاد با وسعتی معادل ۳۱۰۰ هکتار به صورت حوزه‌ای، باریک و نسبتاً پرشیب است؛ به طوری که میانگین شیب دره از یونجه‌زار تا باغ فیض حدود ۸/۵ درصد اندازه‌گیری شده است. بر پایه اطلاعات موجود رودخانه فرحزاد، با سطح آبریزی حدود ۱۲ کیلومتر مربع سالیانه، حدود ۸ میلیون مترمکعب برآورد می‌کند. رودخانه فرحزاد از ارتفاع ۳۴۱۰ متری جریان یافته و در دامنه جنوبی البرز و در شمال غرب شهر تهران واقع شده و در مسیر خود از روستاهای فرحزاد و پونک می‌گذرد. در ادامه مسیر در منطقه صادقیه از طریق مسیل بلوار مهتاب به مسیل اصلی غرب تهران پیوسته و راهی رودخانه کن می‌شود. رودخانه فرحزاد پس از قسمت کوهستانی وارد محدوده شهر تهران شده و از شمال به جنوب تا میدان صادقیه (به صورت روباز) جریان می‌یابد. این بخش حوزه آبریز رودخانه، توسط دو بزرگراه به نام‌های اشرفی اصفهانی (واقع در غرب رودخانه) و یادگار امام (واقع در شرق رودخانه) بریده شده است، به طوری که بزرگراه‌های ذکر شده به صورت دو زهکش در شرق و غرب رودخانه اصلی عمل می‌کنند و سطح حوزه طبیعی رودخانه را در این قسمت محدود می‌کنند. رودخانه فرحزاد با دبی متوسط، سالانه معادل ۰/۲۳ مترمکعب در ثانیه به عنوان عاملی برای تأمین آب پروژه‌های پیشنهادی روی دره فرحزاد و یکی از مهم‌ترین امکانات این دره محسوب می‌شود. وجود قنات‌های متعدد در طول مسیر فرحزاد می‌تواند در فصول کم‌آبی رودخانه (ماه‌های فصل تابستان) به عنوان تعیین‌کننده یک حداقل آبدی برای پروژه‌های مختلف به کار گرفته شوند (فرزاد بهتاش و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۹).

رودرۀ فرحزاد از شریان‌های سبز تهران است که به منزله ریه شهر عمل می‌کند. کیفیت‌های اکولوژیک باغ‌ها، بستر خاکی دره، پوشش گیاهی غنی آن و جریان آب فرحزاد در خط‌القدر دره و مناظر راهبردی دامنه‌های البرز از ارزش‌های محیط طبیعی رودرۀ هستند. این رودرۀ، امروزه به یکی از تفرجگاه‌های غرب شهر تهران و گردشگاه بیلاقی مردم تبدیل شده است. شمال دره فرحزاد از اراضی شمال ده فرحزاد تا تراز ارتفاعی ۱۸۰۰ متر به عنوان رودرۀ حفاظتی پیشنهاد شده است. محدوده ده فرحزاد تا بلوار فلاح‌زاده به واسطه کیفیت اکولوژیک خاص و وجود باغ‌ها به صورت باغ‌ساران تفرجی رودرۀ‌ای پیشنهاد شده است. محدوده بین بلوار فلاح‌زاده تا بزرگراه رسالت به صورت رودرۀ حفاظت‌شده پیشنهاد شده، ولی درختکاری مجاز است. محدوده جنوب بزرگراه رسالت تا مرزداران به صورت پارک موضوعی (پارک و

فضای سبز رودرهای) پیشنهاد شده است. محدوده جنوب خیابان مرزداران که به صورت کانالیزه در داخل بافت شهری است، جهت احداث پارک عمومی شهری پیشنهاد شده است (دانشپور و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۴-۳۵).

مهم‌ترین هدف در بازسازی رودره فرحزاد، توسعه پایدار و حفاظت از ارزش‌های محیط طبیعی و افزایش ایمنی و سلامت منطقه است و گسترش فضاهای عمومی و امکانات تفریحی و ارتقای کیفیت حسی و بصری منطقه دو از دیگر اهدافی هستند که در این پروژه مدنظر است. کنترل گسترش شهر به درون دره کوهستانی، حفظ باغ‌های موجود، ایجاد توازن بین حفاظت، بهره‌برداری و توسعه فضاهای سبز و عمومی چندمنظوره، نظم‌بخشیدن به سازمان کالبدی بافت پیرامون دره، ساماندهی منظر کوهستانی و تپه‌ها و یال‌های دره، بهبود کیفیت محیط کالبدی طبیعی دره فرحزاد و پونک، جلوگیری از آلودگی‌های محیط‌زیست، مقابله با حوادث طبیعی و پیشگیری از حوادث ناشی از فعالیت‌های رشد و توسعه شهری و عمرانی به‌عنوان اهداف خرد پروژه ساماندهی دره فرحزاد تعیین شد (فرزاد بهتاش و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۸).

شکل ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه

منبع: رفیعیان و دیگران، ۱۳۹۲: ۵۳

بحث و یافته‌ها

به‌لحاظ جنسیت، ۵۴/۲ درصد از پاسخگویان مرد و ۴۵/۸ درصد زن هستند. از نظر وضعیت تأهل ۵۱/۳ درصد از پاسخگویان متأهل و ۴۸/۷ درصد مجرد هستند. میانگین سنی پاسخگویان ۴۳ سال است و بیشترین مورد به پاسخگویان ۲۸ سال اختصاص داشت. به‌لحاظ شغلی ۲۸/۳ درصد کارمند، ۲۷/۲ درصد کارگر، ۲۱/۸ درصد دارای شغل آزاد، ۱۷/۲ درصد دانشجو و ۵/۵ درصد بیکار هستند. همچنین از نظر سطح تحصیلات، ۳۶/۳ دارای تحصیلات زیر دیپلم و ۶۳/۷ درصد از پاسخگویان دارای مدرک تحصیلی دیپلم و بالاتر هستند. از نظر محل سکونت ۵۵/۴ درصد از پاسخگویان در شهر تهران، ۳۰/۲ درصد در استان تهران و ۱۴/۴ در سایر شهرها و استان‌های کشور ساکن هستند.

نتایج آمار توصیفی نشان می‌دهد که میانگین همه شاخص‌های مورد بررسی متغیر مستقل احیا و بازنده‌سازی رودرهای، بیشتر از حد متوسط است و میانگین نهایی این متغیر ۳/۱۶ با انحراف معیار ۱/۶۷ است. پایین‌ترین میانگین متعلق به شاخص ایجاد و ارتقای عناصر جانبی گردشگری با میانگین ۳/۲۲ و انحراف معیار ۱/۲۷ و بالاترین آن به شاخص ایجاد حس زنده‌بودن و پویایی فضا با میانگین ۴/۲۱ و انحراف معیار ۰/۸۶ اختصاص دارد (جدول ۱).

جدول ۱. نتایج آمار توصیفی متغیر مستقل احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها

انحراف معیار	میانگین	درصد					شاخص
		۵	۴	۳	۲	۱	
۰/۸۰	۳/۸۸	۲۲/۰	۴۸/۶	۲۴/۹	۴/۶	۰	ایجاد اماکن گردشگری و نقاط تفریحی
۱/۲۶	۳/۵۴	۲۴/۹	۳۷/۷	۱۳/۱	۱۵/۴	۸/۹	ارتقای کیفیت تأسیسات گردشگری
۱/۳۹	۳/۷۲	۴۳/۱	۱۹/۱	۱۵/۴	۱۱/۷	۱۰/۶	ایجاد عرصه‌های عمومی
۱/۲۷	۳/۲۲	۲۱/۴	۱۸/۶	۳۲/۹	۱۵/۷	۱۱/۴	ایجاد و ارتقای عناصر جانبی گردشگری
۰/۸۶	۴/۲۱	۴۳/۷	۳۸/۳	۱۴/۹	۱/۷	۱/۴	ایجاد حس زنده‌بودن و پویایی فضا
۱/۰۷	۳/۵۶	۲۴/۹	۲۴/۳	۳۴/۶	۱۴/۳	۲/۰	کاهش آلودگی منظر شهری
۱/۴۶	۳/۵۴	۳۵/۱	۲۶/۶	۱۱/۴	۱۰/۹	۱۶/۰	حفاظت از محیط‌زیست
۱/۱۶	۳/۶۷	۳۰/۷	۳۰/۵	۲۱/۰	۱۰/۶	۷/۲	میانگین نهایی

منبع: نگارندگان

نتایج آمار توصیفی در متغیر وابسته توسعه گردشگری شهری نشان می‌دهد که میانگین پاسخ‌ها برای اغلب شاخص‌ها، بالاتر از حد متوسط است؛ میانگین نهایی متغیر مورد بررسی نیز ۳/۴۸ و انحراف معیار ۱/۱۳ است (جدول ۲). بالاترین میانگین مربوط به شاخص‌های افزایش استفاده از اماکن تفریحی حاشیه روددره و رونق کسب‌وکار منطقه، همزمان با توسعه گردشگری به ترتیب با میانگین ۴/۳۴ و ۴/۲۱ و انحراف معیار ۰/۸۱ و ۰/۷۵ و پایین‌ترین میانگین مربوط به شاخص‌های آشنایی با شخصیت‌ها، نمادها و اسطوره‌های ملی و احیا و بازنمایی خاطره‌های جمعی و نوستالژیکی به ترتیب با میانگین ۱/۸ و ۲/۷۰ و انحراف معیار ۰/۸۳ و ۱/۲۸ است.

جدول ۲. نتایج آمار توصیفی متغیر وابسته توسعه گردشگری

انحراف معیار	میانگین	درصد					شاخص
		۵	۴	۳	۲	۱	
۱/۳۰	۳/۴۵	۳۰/۹	۲۱/۱	۱۴/۹	۲۹/۱	۴/۰	امکان استفاده از ظرفیت‌های گردشگری در تمام روزهای هفته
۰/۸۱	۴/۳۴	۴۹/۷	۳۹/۷	۶/۳	۳/۴	۰/۹	افزایش استفاده از اماکن تفریحی حاشیه روددره
۱/۲۲	۳/۸۰	۳۷/۱	۲۹/۴	۱۴/۰	۱۴/۹	۴/۶	افزایش انگیزه برای گردشگری و گذران اوقات فراغت
۰/۸۲	۴/۱۹	۴۰/۳	۴۳/۴	۱۱/۴	۴/۹	۰	افزایش تعداد گردشگران در حاشیه روددره
۱/۰۵	۳/۸۳	۳۱/۷	۳۲/۶	۲۷/۴	۴/۰	۳/۴	افزایش مدت‌زمان گذران اوقات فراغت گردشگران در حاشیه روددره
۱/۰۸	۳/۶۴	۲۶/۶	۲۸/۳	۳۰/۶	۱۱/۷	۲/۹	حضور بانوان و گروه‌های خانوادگی برای استفاده از تأسیسات گردشگری
۰/۸۳	۱/۸۰	۰/۵	۳/۷	۱۴/۶	۳۲/۹	۴۸/۱	آشنایی با شخصیت‌ها، نمادها و اسطوره‌های ملی
۱/۲۸	۲/۷۰	۱۵/۱	۹/۴	۲۲/۶	۳۶/۶	۱۶/۳	احیا و بازنمایی خاطره‌های جمعی و نوستالژیکی
۱/۴۲	۲/۹۵	۱۷/۷	۲۴/۰	۱۵/۱	۲۱/۷	۲۱/۴	افزایش توجه نهادهای دولتی و عمومی برای توسعه ظرفیت‌های گردشگری
۱/۳۶	۳/۰۱	۱۸/۳	۱۹/۴	۲۶/۳	۱۷/۷	۱۸/۳	برگزاری برنامه‌های تفریحی و سرگرمی همگانی توسط مسئولان شهری
۱/۱۷	۳/۷۶	۳۱/۷	۳۳/۴	۲۰/۶	۷/۷	۶/۶	سالم‌سازی فضای منطقه با توسعه گردشگری
۱/۳۸	۳/۱۲	۲۰/۹	۲۵/۱	۱۳/۷	۲۶/۰	۱۴/۳	مشارکت ساکنان حاشیه مسیل در توسعه فضای تفرجگاهی
۱/۳۰	۳/۴۶	۳۰/۹	۲۱/۱	۱۴/۹	۲۹/۱	۴/۰	مشارکت و حمایت ساکنان منطقه از توسعه گردشگری حاشیه روددره
۱/۳۷	۳/۰۹	۲۱/۱	۲۰/۳	۱۹/۱	۲۵/۱	۱۴/۳	مشارکت مردمی در حفاظت از تأسیسات گردشگری عمومی ایجادشده
۰/۹۶	۴/۰۰	۳۷/۷	۳۴/۶	۱۸/۶	۹/۱	۰	افزایش میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در حاشیه مسیل
۱/۲۴	۳/۲۶	۲۱/۷	۲۰/۹	۲۶/۳	۲۴/۳	۶/۹	ایجاد مشاغل جدید و کارآفرینی گردشگری
۰/۷۵	۴/۲۱	۴۰/۶	۴۵/۴	۱۴/۰	۰	۰	رونق کسب‌وکار منطقه با توسعه گردشگری
۱/۰۰	۴/۰۴	۴۰/۹	۳۳/۱	۱۵/۴	۱۰/۳	۰/۳	شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری
۱/۱۳	۳/۴۸	۲۸/۵	۲۶/۹	۱۸/۱	۱۷/۱	۹/۳	میانگین نهایی

منبع: نگارندگان

به‌منظور ارزیابی نقش احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد در توسعه گردشگری شهری از تحلیل رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. نتایج حاصل از همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین احیا و باززنده‌سازی روددره و توسعه گردشگری شهری رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد (جدول ۳).

جدول ۳. میزان همبستگی میان احیا و باززنده‌سازی روددره با توسعه گردشگری شهری

متغیر	ضریب	مقدار همبستگی	سطح معنی‌داری
احیا و باززنده‌سازی روددره توسعه گردشگری شهری	همبستگی پیرسون	۰/۹۶۵	۰/۰۰۰

منبع: نگارندگان

با توجه به آزمون رگرسیون، ضریب تعیین R Square بین دو متغیر احیا و باززنده‌سازی روددره و توسعه گردشگری شهری حدود ۹۳ درصد است؛ یعنی احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد حدود ۹۳ درصد از تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته (توسعه گردشگری شهری) را پیش‌بینی می‌کند.

جدول ۴. ضریب تعیین رگرسیون

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل‌شده	خطای معیار میانگین
۰/۹۶۵ ^u	۰/۹۳۱	۰/۹۳۱	۴/۶۴۰۷۴

 α پیش‌بینی کننده: احیا و باززنده‌سازی روددره

منبع: نگارندگان

با توجه به سطح معنی‌داری، کم‌تر از ۵ درصد (۰/۰۰۰) در جدول تحلیل واریانس (جدول ۵)، خطی بودن رابطه بین دو متغیر احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد و توسعه گردشگری شهری تأیید می‌شود.

جدول ۵. تحلیل واریانس رگرسیون (ANOVA)

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	توزیع فیشر (F)	سطح معنی‌داری	رگرسیون
۱۰۱۰۵۷/۳۱۶	۱	۱۰۱۰۵۷/۳۱۶	۴/۶۹۲	۰/۰۰۰ ^u	باقیمانده
۷۴۹۴/۶۸۴	۳۴۸	۲۱/۵۳۶			کل
۱۰۸۵۵۲/۰۰۰	۳۴۹				

 α متغیر وابسته: توسعه گردشگری شهری

منبع: نگارندگان

با توجه به جدول ۵ رابطه معنی‌دار این دو متغیر با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ تأیید می‌شود. ضریب استاندارد شده Beta نیز ۰/۹۶ است و به معنی این است که به ازای هر واحد تغییر در متغیر مستقل، ۰/۹۶ در متغیر وابسته تغییر ایجاد می‌شود.

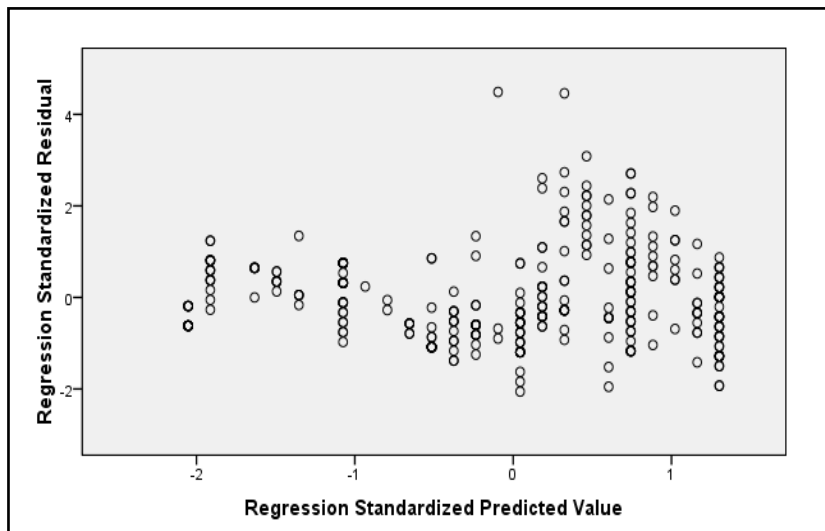
جدول ۶. تحلیل رگرسیون α

مدل رگرسیون	ضریب استاندارد نشده	ضریب استاندارد	T	معنی‌داری
	B	Beta		
مقدار ثابت	۲/۷۰۷		۲/۹۲۴	۰/۰۰۴
احیا و باززنده‌سازی روددره	۲/۳۷۸	۰/۰۳۵	۶۸/۵۰۱	۰/۰۰۰

 α متغیر وابسته: توسعه گردشگری شهری

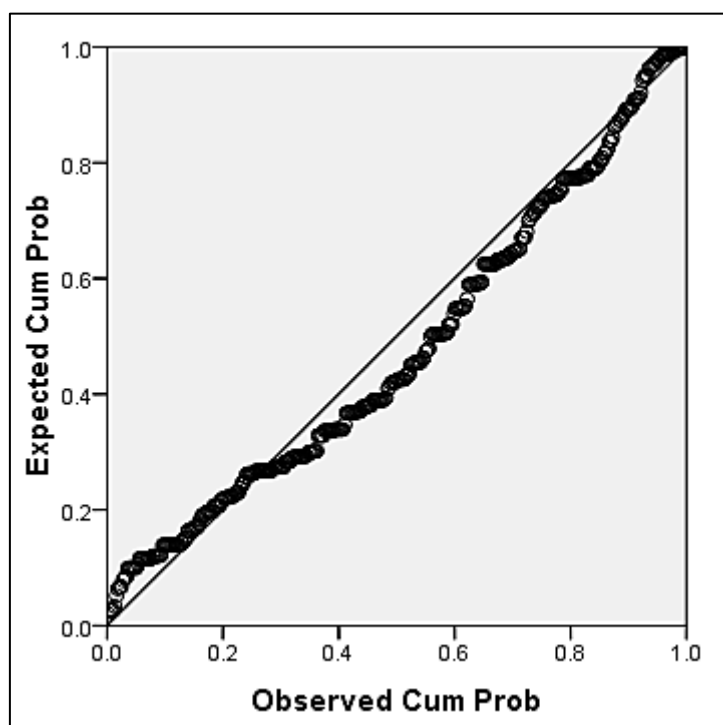
منبع: نگارندگان

از آنجاکه نمودار پراکنش رگرسیون (شکل ۲) الگوی خاصی ندارد، نشان می‌دهد که خطی بودن واریانس صادق است. نمودار p نرمال (شکل ۳) نیز نشان می‌دهد که دو متغیر احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد و توسعه گردشگری شهری رابطه قوی مثبت و معنی‌داری دارند.

شکل ۲. نمودار پراکنش

منبع: نگارندگان

شکل ۳. نمودار رگرسیون رابطه بین احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد و توسعه گردشگری

منبع: نگارندگان

براساس آمار تحلیل رگرسیون خطی ساده، می‌توان نتیجه گرفت که احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد در رونق گردشگری شهری نقش زیادی داشته است؛ به طوری که متغیر مستقل احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد حدود ۹۳ درصد

از تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته توسعه گردشگری شهری را پیش‌بینی می‌کند. اگرچه از نظر پاسخگویان، احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد به توسعه گردشگری کمک کرده است، اما مشاهده‌های میدانی و مصاحبه با کارشناسان مرتبط نشان می‌دهد که تا دستیابی به توسعه پایدار فاصله زیادی وجود دارد. مهم‌ترین مسائل و مشکلاتی که در ارتباط با گردشگری پایدار در مسیر روددره فرحزاد وجود دارد، به شرح زیر است:

۱. وجود زباله‌های فراوان در مسیر روددره؛
۲. انتقال فاضلاب‌های شهری و خودرویی به درون روددره؛
۳. آلودگی بصری در برخی از مسیرهای روددره؛
۴. ازدحام ترافیک، آلودگی هوا و آلودگی صوتی به‌ویژه در روزهای تعطیل؛
۵. وجود مراکز پذیرایی متعدد بدون نظارت سازمان‌های مسئول؛
۶. نبود عملکرد اقامتی در محدوده روددره.

نتیجه‌گیری

با افزایش سریع جمعیت جهان در قرن بیستم و تداوم آن در قرن بیست و یکم و گسترش شهرنشینی، بیش از نیمی از جمعیت دنیا در کانون‌های شهری مستقر شده‌اند. گردشگری در چنین شرایطی به‌عنوان مقوله‌ای نسبتاً پیچیده مطرح شده است که بر ابعاد مختلف زندگی جامعه در شهرها و نواحی پیرامونی تأثیر گذاشته و از آن‌ها تأثیر پذیرفته است. ساختارهای طبیعی موجود در کالبد شهر، بستری برای فعالیت‌های تفریحی و گردشگری به‌شمار می‌روند. روددره‌ها به‌عنوان یکی از ساختارهای طبیعی موجود در شهرها هستند که در سال‌های اخیر با مشکلات بسیاری مواجه شده‌اند. برنامه‌ریزی برای این روددره‌ها به‌عنوان سبز راه و محل گذران اوقات فراغت می‌تواند در بهبود وضعیت زیست‌محیطی این نواحی در کنار ایجاد پتانسیل‌های تفریحی و گردشگری برای ساکنان شهرها و گردشگران مؤثر باشد.

در مطالعه موردی، نقش احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها در توسعه گردشگری شهری براساس مبانی نظری و دیدگاه‌های متخصصان، در روددره فرحزاد بررسی شده است. روددره فرحزاد از شریان‌های سبز تهران است که به‌مثابه ریه شهر عمل می‌کند. کیفیت‌های اکولوژیک باغ‌ها، بستر خاکی دره، پوشش گیاهی غنی آن و جریان آب فرحزاد در خط‌القعر دره و مناظر راهبردی دامنه‌های البرز از ارزش‌های محیط طبیعی روددره هستند. به‌منظور ارزیابی نقش احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها در توسعه گردشگری از متغیر مستقل احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها با ۷ شاخص و متغیر وابسته توسعه گردشگری با ۱۸ شاخص استفاده شده است. برای اندازه‌گیری هر یک از شاخص‌ها، از مقیاس نمره‌دهی پنج درجه‌ای طیف لیکرت استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش گردشگرانی هستند که برای گذران اوقات فراغت به روددره فرحزاد مراجعه می‌کنند؛ تعداد نمونه با مشورت با اساتید، ۳۵۰ نفر تعیین شد. نتایج این بررسی به کمک آمار تحلیل رگرسیون خطی ساده نشان می‌دهد که بین احیا و باززنده‌سازی روددره و توسعه گردشگری شهری رابطه معنی‌داری وجود دارد و احیا و باززنده‌سازی روددره فرحزاد موجب توسعه گردشگری شهری شده است. روش‌های تکمیلی مشاهدات میدانی، مصاحبه، یادداشت‌های میدانی و بحث‌های گروهی، بر این نتایج می‌افزاید. نتایج حاصل از این پژوهش با نتایج پژوهش یزدگرد (۱۳۹۰)، مثنوی و دیگران (۱۳۹۲)، رفیعیان و دیگران (۱۳۹۲) و پروگوب (۲۰۱۴) تطابق دارد. این پژوهشگران در مطالعات خود به این نتیجه رسیده‌اند که بین احیا و باززنده‌سازی روددره‌ها و رونق گردشگری رابطه معنی‌داری وجود دارد و احیای روددره‌ها و مسیله‌ها توانسته است به رونق گردشگری شهری کمک کند.

اگرچه از نظر پاسخگویان، احیای روددره فرحزاد توانسته است به توسعه گردشگری منجر شود، اما مشاهدات و مصاحبه با افراد مطلع نشان می‌دهد که تا رسیدن به توسعه پایدار گردشگری فاصله زیادی وجود دارد.

منابع

۱. ایرانی بهبهانی، هما، فریادی، شهرزاد و گلنار مجبلی، ۱۳۹۱، حفاظت و باززنده‌سازی منظر رود در بند براساس الگوهای رفتاری، محیط‌شناسی، سال ۳۸، شماره ۶۲، صص ۱۲۷-۱۳۴.
۲. بمانیان، محمدرضا و سحر سماواتی، ۱۳۹۲، ساماندهی نقاط گردشگری در حاشیه رود دره‌ها (نمونه موردی: رود دره مرادیگ، همدان)، اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار، تهران.
۳. پاسبان حضرت، غلامرضا، ۱۳۸۰، رود دره‌های شهرهای ایران: بستر پیوند انسان، شهر و طبیعت، مجله معماری و شهرسازی، سال ۹، شماره ۵۸-۵۹، صص ۵۸-۵۹.
۴. پورجعفر، محمدرضا و امین رستنده، ۱۳۸۸، الگوهای طراحی منظر در امتداد مسیل‌های درون شهری، نشریه هویت شهر، سال سوم، شماره ۵، صص ۱۵-۲۸.
۵. تقوایی، مسعود و محمود اکبری، ۱۳۸۸، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری، انتشارات پیام علوی، اصفهان.
۶. دانشپور، سید عبدالهادی و دیگران، ۱۳۹۰، اهمیت طراحی و بهسازی رود دره‌ها در محیط شهری با رویکرد توسعه پایدار، مطالعه موردی: طراحی حاشیه رود دره فرحزاد، حد واسط بزرگراه نیایش-بزرگراه همت، ماهنامه شهر و منظر، سال سوم، شماره ۱۸، صص ۳۰-۴۲.
۷. رفیعیان، مجتبی، محمودی، مهران و سیاوش شایان، ۱۳۹۲، برنامه‌ریزی کاربری اراضی در مناطق حساس شهری: مطالعه موردی رود دره فرحزاد-تهران، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۶، صص ۴۷-۶۴.
۸. رهنمایی، محمدتقی، ۱۳۸۷، درسنامه شهر و توریسم (دوره دکتری)، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
۹. شربتیان، محمدحسن، ۱۳۹۰، تأملی بر گردشگری شهری در ایران و ارائه راهکارهایی در جهت توسعه پایدار این صنعت شهری، اولین همایش بین‌المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
۱۰. صالحی، مهنوش، ۱۳۸۶، طراحی اکولوژیکی پارک‌های حاشیه رودخانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده محیط‌زیست دانشگاه تهران.
۱۱. فراهانی، بنفشه و دیگران، ۱۳۹۱، ارزیابی اثرات زیست‌محیطی رود دره فرحزاد با تأکید بر اهمیت آن در برنامه‌ریزی شهری، همایش ملی حفاظت و برنامه‌ریزی محیط‌زیست، تهران.
۱۲. فرزاد بهتاش، محمدرضا، آقابابایی، محمدتقی و مروارید محمدمامینی، ۱۳۸۹، بررسی وضعیت رود دره فرحزاد (قبل و بعد از ساماندهی)، انتشارات مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، تهران.
۱۳. قدمی، مصطفی، ۱۳۹۰، ارزیابی و تدوین استراتژی مقصد در چارچوب توسعه پایدار گردشگری نمونه مورد مطالعه: کلان‌شهر مشهد، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۹، صص ۵۹-۸۲.
۱۴. قنبری، ابوالفضل، آدمی، معصومه و سمیرا هاشمی امین، ۱۳۹۴، سنجش پایداری گردشگری از نگاه جامعه محلی (مطالعه موردی: شهر تبریز)، گردشگری شهری، سال ۲، دوره ۲، شماره ۲، صص ۲۰۵-۲۱۸.
۱۵. قهرودی تالی، منیژه، ۱۳۹۰، ارزیابی موقعیت مکانی شبکه مسیل‌های تهران، فصل‌نامه جغرافیای طبیعی لار، سال ۴، شماره ۱۳، صص ۵۹-۷۰.
۱۶. کوکی، لیلا و بهناز امین‌زاده، ۱۳۸۷، کاربرد اکولوژی سیمای سرزمین در حفاظت و بهسازی رودخانه‌های درون شهری: مطالعه رودخانه خشک شیراز، علوم محیطی، سال ششم، شماره ۲، صص ۱۰۵-۱۲۰.
۱۷. مثنوی، محمدرضا و دیگران، ۱۳۹۲، حفاظت و باززنده‌سازی منظر رود دره در بند براساس الگوهای رفتاری، محیط‌شناسی، سال سی و نهم، شماره ۱، صص ۱۳۳-۱۴۴.

۱۸. مدنی‌پور، علی، ۱۳۷۹، **طراحی فضای شهری (نگرشی بر فرآیندهای اجتماعی و مکانی)**، ترجمه فرهاد مرتضایی، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.
۱۹. مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد، ۱۳۹۳، **شهرنشینی بیش از نیمی از جمعیت جهان**، قابل‌دسترس آنلاین در http://www.unic-rg/index.php?option=com_content&view=article&id=541
۲۰. مهذب طلاب، محمد، ۱۳۸۵، **بازیابی فضاهای پنهان شهری (۲- مسیله‌ها)**، شهرداری مشهد، ناشر www.civilca.ir
۲۱. مهندسین مشاور سراوند، ۱۳۸۵، **طرح تفصیلی منطقه دو تهران**، شهرداری تهران.
۲۲. نوربخش، سیدمرتضی و محمد اکبرپور سراسکاندرو، ۱۳۸۹، **نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی کلان‌شهرها، اقتصاد شهر**، ویژه‌نامه اقتصاد گردشگری شهری، صص ۳۴-۲۱.
۲۳. یزدگرد، فاطمه، ۱۳۹۰، **بازآفرینی پایداری با تأکید بر نقش طبیعت در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی - اسلامی (بررسی موردی: رودرّه مقصودییک تهران)**، فصل‌نامه شهر ایرانی-اسلامی، سال ۲، شماره ۵، صص ۷۹-۹۴.
24. Asian Disaster preparedness center, 2008, **Flood Disaster Mitigation and River Rehabilitation by Marikina City, Philippines**, adpc.
25. Betsy Otto, B., McCormick, K., and Leccese, M., 2005, **Ecological Riverfront Design: Restoring Rivers Connecting Communities**, American Planning Association, Planning Advisory Service Report, Vol. 28, No. 4, PP. 477-488.
26. Hawkes, S., and Williams, P., 1993, **The Greening of Tourism, from Principles to Practice: a Casebook of Best Environmental Practice in Tourism**, Burnaby, B. C.: Centre for Tourism Policy and Research, Simon Fraser University.
27. Holt, Alison, R., Moug, P., and Lerne, David, N., 2012, **The Network Governance of Urban River Corridors, Ecology and Society** 17(4): 25, <http://www.ecologyandsociety.org/vol17/iss4/art25/>.
28. Prokop, S., 2014, **Life at the Water's Edge**, Urban Riverfront Revival, the degree of Bachelors of Science in Landscape Architecture, the University of California.
29. Sherman, D., 2004, **A River for Los Angeles: The Story of the Los Angeles River Greenway**, Downtown Professor Robert Fogelson.
30. Wei, T., Wen-Hoi, Zh., and Yan, H., 2005, **Urban Tourism Research Methodology-a case Study of Guangdong Hong Kong-Macao Area**, Chinese Geography Science, Vol. 15, No. 2, PP. 173-178.